

פילוח המגזר החילוני הוותיק

מחברי המאמר

עוז אלמוג

ערך זה עדיין בבנייה ובגדר טיוטה בלבד. אתם מוזמנים להעיר, לתקן, להוסיף וכו'.

מצר ב-5/26/2009 | עודכן לאחרונה ב-9/10/2015

שלוש קבוצות סוציו-כלכליות וארבעה דורות

המגזר החילוני הוותיק בישראל מתפלג לשלוש קבוצות סוציו-כלכליות עיקריות, כלומר קבוצות שבהן משקי בית עם ערכים דומים במשתני כלכלה וצריכה, מגורים, מוצא, השכלה, משפחה ואוריינטציה דתית:

המעמד המשכיל-מבוסס הוותיק (צאצאי תנועות הנוער)

קבוצה זו מורכבת ברובה מאנשים ממוצא אשכנזי, שעברו מסלול סוציאליזציה צברי-ילדי טיפוסי (תנועות הנוער, הגימנסיות העירוניות, ובתי הספר החקלאיים), וצאצאיהם (דור שני ושלישי שלא התחנכו בהכרח בתנועת נוער וגדלו בעידן הגלובלי-חומרני-ממוחשב).

מעמד הביניים החדש (אשכ-מזרחי)

קבוצה זו מורכבת בחלקה הגדול ממשפחות ממוצא מזרחי או מעורב, שעברו מוביליות כלכלית והשכלתית במהלך שלושת העשורים האחרונים, ושמתגוררות במטרופולינים הגדולים. את הפריצה מחומות הגטו העדתי-גיאוגרפי-כלכלי עשו ההורים בכוחות עצמם (חבם גדול במשפחות עניות, מחובות ילדים, בפריפריה). צאצאיהם גדלו כבר בתנאים כלכליים וחברתיים משופרים (רווחה חומרית, גישות למידע והשכלה, תחושת בטחון וגאווה עצמית).

מיעוט של קבוצה זו (20-10 אחוזים) סולל משפחות ממוצא אשכנזי. ההורים או הסבא והסבתא השתייכו בארץ המוצא לשכבות הפחות משכילות ומבוססות מקרב היהודים. חבם הגיעו ארצה בעליה ההמונית (אחרי השואה).

מעמד הפריפריה הענייה (צווארון כחול)

קבוצה זו מורכבת חבה ככולה מאנשים ממוצא מזרחי, בעלי השכלה נמוכה, המתגוררים בפריפריה הגיאוגרפית של מדינת ישראל (הנגב וצפון הגליל, ושכונות מצוקה בערים הגדולות). הילדים, כמו הוריהם, גדלים בתנאי מחסור ומצוקה כלכלית ורוחנית (עוני, ניכור וחוסר תקווה) העברים ביחשה.

את כל אחת משלוש הקבוצות הללו ניתן לפלח פילוח ביולוגי-תרבותי לארבעה דורות עיקריים:

1. **דור ההורים** – ילידי שנות השלושים והארבעים (גילאי 65-90). נולדו בארץ או עלו ארצה בגיל צעיר.
2. **דור הבנים** – ילידי שנות החמישים והשישים (גילאי 40-65). חבם נולדו והתחנכו בישראל.
3. **דור הנכדים** – ילידי שנות השבעים, השמונים והתשעים (גילאי 10-30). חבם ככולם ילידי הארץ.
4. **דור הנינים** – תינוקות שנולדו בשלוש שנים האחרונות.

שיטת הפילוח

פילוח המגזר לקבוצות משנה ואפיון הפלחים נעשה על ידינו באמצעות ארבעה כלים עיקריים:

1. הצלבה של מגוון רחב של נתונים סטטיסטיים (בתחומי הכלכלה, ההשכלה, התקשורת, הכלכלה, הפנאי, המגורים, ההצבעה הפוליטית

- ועוד), שהופקו על ידי הלמ"ס, על ידי חוקרים מהאקדמיה ועל ידי מכונים עצמאיים של סקרים, חקר שוק ופרסום.
2. חברת המידע של 'מוזאיק ישראל' (סגמנטציה של הצרכנים של ישראל) שהופקה על ידי חברת IGeo Israel - חברת בת של גיאוקרטוגרפיה – אחד ממכוני המחקר הסוציו-מרחבי הוותיקים והמובילים בארץ. החברה אספה, שיקללה והצליבה כ-120 פרמטרים, שאיפשר לה סיווג של 40 טיפוסים צרכנים בישראל, המתפלגים בין 11 קבוצות.
 3. שיחות, ראיונות ותצפיות (כולל צילומים) שערך צוות המחקר של "אנשים ישראל" (לחב, בסיוע סטודנטים מאוניברסיטת חיפה).
 4. ריכוזים גיאוגרפיים של שלושת הפלחים אותה בין השאר באמצעות ניתוח דפוסי הצבעה בבחירות לכנסת ה-17 (2006).

הערות וסייגים

- בפועל, ההבחנה בין הקבוצות השונות אינה חד משמעית, שק משפחות ופרטים רבים (שמספרם אינו ידוע) נמצאים בתחום האפור שבין שתיים ואפילו שלוש הקבוצות.
 - לעתים קרובות במשק-בית אחד דרים הורים וילדים המאופיינים בסגנונות חיים שונים. מקור ההבדלים בין הדורות הוא רוח התקופה וסביבת הגידול והמגורים. תופעה זו שכיחה במיוחד בישראל בקרב המגזר החילוני הוותיק, המגזר הדתי-לאומי ומגזר דוברי החסית.
 - סגנונות החיים הם דינאמיים, ומרכיבים רבים משתנים עם הזמן, בהתאם לשינויים טכנולוגיים, כלכליים, תרבותיים ופוליטיים, המתרחשים בחברה הישראלית ובעולם.
 - כל אחד מסגנונות החיים לעיל מתפלג לסגנונות משנה (מקצתם יפורטו). אפשר אפוא לדמות את הסגנונות לצבעי יסוד, כאשר בכל צבע קיימים גוונים שונים.
 - בשנת 2006 עמד מספר משקי הבית במדינת ישראל על 2,007,300 (שני מיליון, שבעת אלפים ושלוש מאות). בשנת 2006 מנתה אוכלוסיית ישראל 7,116,700 נפש (שבעה מיליון, מאה ושישה עשר אלף ושבע מאות).
 - חקר **סגנונות החיים** הוא עיסוק מורכב וקשה, המהלך בשדה מוקשים מסוכן של סטריאוטיפים והכללות רחבות מדי. חב חוקרי החברה (בוודאי בישראל) נמנעים מלצעוד בשדה הזה, הן בשל החשש להיפגע והן משום שהדבר מחייב פרספקטיבת מאקרו המצריכה מחקר ארוך טווח וכניסה לתחומים רבים ומגוונים - החל מתרבות לבוש ומגורים וכלה בדפוסי צרכנות ובלוי.
- נמשכתי לעסוק בטיפולוגיה הזאת, הן בשל חיבתי לנושא והן משום שחשתי זה זמן רב צורך לעדן את ההכללות הרחבות הוותיקות, שחבן כבר אינן ישימות ומטעות מאד (בעיקר ההבחנה בין אשכנזים למזרחיים).
- זאת ועוד, חב המחקרים העוסקים בפילוח חברתי הם סטטיסטיים, כלומר מבססים על סקרים. התוצאה היא גרוד השכבה העליונה ביותר של ההווה החברתית וחוסר הבנה של תהליכי עומק. היופי בחקר סגנונות החיים הוא שהוא מחייב לימוד של התנהגויות ברמת המיקרו (חיי היומיום) – שהן במקרים רבים המפתח להבנת נשמת התרבות. בכל מקרה, ניתוח ההתנהגויות ברזולוציה גבוהה צבע את הפחפיל הסוציולוגי בצבעים ומוסיף לחלוחית לאבחנות היבשות.

המחקר שלהלן עושה שימוש בחומרים סטטיסטיים מגוונים – בעיקר בנתונים שנאספו על ידי חברת "מוזאיק". אבל כאמור לעיל, כדי להשלים ולהעמיק את התמונה השתמשתי גם בשיטות איכותיות: ראיונות עם בני השכבה הנחקרת ואנשי מקצוע שונים (בתחום הפרסום, הצריכה, התקשורת ועוד). בתצפיות וצילומי שטח רבים (נעזרתי בשיטת הסמיולוגיה לניתוח חומרים ויזואליים).

הפוקוס על התנהגויות קטנות, איפשר לי להגיע גם להכללות רחבות יותר בתחום קוד הערכים של הפלחים השונים. אני מכנה זאת "גנום תרבותי", כלומר סט הערכים, הטעמים והרגישויות, האופייני לקבוצה מסוימת, והמשפיע על חשיבתם והתנהגותם בתחומי חיים רבים. הנה כי כן, כאשר משווים ומצליבים התנהגויות בשטחים שונים עולה המכנה המשותף הערכי. כך לדוגמה תפישת עולם "סולידית" (הנטיה לא להימשך לקצוות) המתפתחת בקרב קבוצות משכילות ומבוססות, תבוא לידי ביטוי בשטחים שנראים במבט ראשון לא קשורים זה לזה. למשל בתחום הלבוש (בחירת בגדים עם צבעים מתונים וחשיפה מבוקרת של אברי גוף), בתחום המזון (העדפה למאכלים מוכרים "ובטוחים" והתנסות זהירה בטעמים חדשים), בתחום הוצאה כספית (הימנעות מלקיחת סיכונים פיננסיים גדולים) ואפילו בתחום הפוליטי (הצבעה למפלגות אמצע גדולות ולא למפלגות שוליים רדיקליות).

את האבחנות והפרשנויות על הפלחים השונים ניסיתי לעגן עד כמה שאפשר בממצאים אמפיריים, אבל עלי להודות שלא תמיד הדבר היה אפשרי. זאת, הן משום שיש דברים בתחום הפסיכולוגיה והסוציולוגיה שקשה להוכיח אותם באופן אמפירי והן משום לפעמים פשוט לא היה ביד נתונים זמינים. לכן לא אחת נאלצתי להפעיל את האינטואיציה ולהישאר ברמה נמוכה יותר של תוקף מדעי.

יש מדעני חברה הנמנעים להציג אבחנות ותובנות שלא עברו עיגון אמפירי קפדני. אני מחזיק בדעה שונה. להערכתי לאינטואיציה ול"שכל הישר" יש מקום חשוב במדעי החברה. חבל לוותר על אבחנות ופרשנויות מעניינות ומוטב לשים בזהירות דברים על השולחן ולאפשר לקוראים לשפוט בעצמם, בהתאם לניסיונם האישי ולאינטואיציה שלהם (ובלבד שהחוקר חושף את כל המקורות או חוסר המקורות שעליהם ביסס את אבחנותיו). במקרה כזה אפשר לראות באבחנות ובפרשנויות סוג של השערות, שאפשר ויאוששו בעתיד באופן אמפירי.

העליתי על כתב אבחנות אינטואיטיביות כאשר הנחתי בביטחון שהקוראים שלי (בעיקר אלה שבאים מאותו מגזר שאני מנתח) ינהגו בראשם בהסכמה למקרא הדברים (לרוב הנהגון המלווה בחיך שאומר "אצלנו זה בדיוק כך"). על כל פנים הקוראים מוזמנים לתקן אותי ו/או להוסיף דוגמאות משלהם.

למעבר לחלק ב: "צאצאי תנועת הנוער" [לחצו כאן](#).

למעבר לחלק ג: "מעמד הביניים החדש" [לחצו כאן](#).

למעבר לחלק ד: "הפריפריה הענייה" [לחצו כאן](#).

ביבליוגרפיה

רשימת המקורות המלאה בתהליכי הכנה ותיווך בעתיד הקרוב למאמר.

[לדף המאמר באתר <<](#)